

Giriş

Tokat, Anadolu coğrafyasında eski çağlardan günümüze önemli yerleşim merkezlerinden biridir¹. Birinci Dünya Savaşı sonunda Sivas vilayetine bağlı bir sancak konumunda olan Tokat'ın², merkez kazası dışında Niksar, Zile ve Erbaa olmak üzere üç kazası bulunmaktadır. Aynı dönemde, kasaba ve köylerle birlikte sancak merkezinin nüfusu, yaklaşık olarak 90.000 Müslüman ve 15.000 gayrimüslim olmak üzere 100.000'i aşmaktadır³.

Osmanlı Devleti, 29 Ekim 1914'te girdiği Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkarak 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateskes Antlaşması'nı⁴ imzalamıştır⁵. İtilaf Devletleri, bu antlaşmanın 7.maddesine⁶ dayanarak Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını aralarında yaptıkları gizli antlaşmalar⁷ doğrultusunda paylaşmaya başlamışlardır.

Tokat ve civarı, Mondros Ateskes Antlaşması sonrasında işgal görmemiştir. Fakat, İngilizlerin 9 Mart 1919'da 200 kişilik bir müfrezeye ile Samsun'u, 30 Martta ise Merzifon'u işgal etmelerinden sonra yöreye Samsun yoluyla birkaç müfrezeye gönderilmiştir⁸. Bu müfrezelerin daha çok gözlem

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Tokat tarihi için bkz. M.T. Gökbilgin, "Tokat", *İslam Ansiklopedisi*, C. 12-I (1.Basım), MEB Yayını İstanbul; 1974, s.401; *Yurt Ansiklopedisi*, "Tokat", C. X, Anadolu Yayını İstanbul; Anadolu Yayını 1983, s.7077 v.d.

² Bkz. A. İlgazi, "Tokat'ın Müstakil İl Olmasına Dair Bir Belge", *Tokat Kültür Araştırma Dergisi*, Sayı: 15 Kasım 2000, s. (16-19).

³ E. Kuran, "Milli Mücadele'de Tokat", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi* (Tokat Özel Sayısı), Sayı: 24, Aralık 1994, s. 21.

⁴ Bkz. N. Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara 1953, s. 519-523; A. Türkeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara 1948, s. 69-73; Y.H. Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C. III, Kısım: IV, s. 742-746.

⁵ J. Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara 1989, s. 1.

⁶ Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkülcüş noktasını işgal hakkına haiz olacaklar. Y.H. Bayur, *age.*, s. 744.)

⁷ Bu gizli antlaşmalar için bkz. Y.H. Bayur, *age.*, C. II, Kısım: III, s. 6-17.

⁸ E. Kuran, *agm.*, s. 232; *Yurt Ansiklopedisi*, *agm.*, C. X, s. 7089.

yapmakla yetindikleri ve bölgenin asayişinden sorumlu olan Üçüncü Kolordu birlikleriyle çatışmaya girmekten kaçındıkları anlaşılmaktadır.

İtilaf Devletleri'nin kısa süre içinde Türk topraklarını paylaşmaya başlamaları, Türklerin anavatanları Anadolu'da bağımsız bir devlet olarak yaşamalarına da izin verilmeyeceği şüphelerinin doğmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümetleri'nin yapabildikleri tek şey, İtilaf Devletleri ile herhangi bir çatışmaya girmeden uyum içinde görünmektir⁹. İşte bu nedenle Türk halkı ve özellikle Türk aydınları, yaşadıkları toprakların ellerinden alınarak başkalarına verilmek istendiğini görmeye başlayarak bazı önlemler almaya başlamışlardır. Artık bir araya gelmek, belirli bir görüş etrafında örgütlenmek akla en uygun çaredir. Düzenli bir askeri kuvvetin henüz kurulmadığı işgallerin başladığı ilk günlerde, çeşitli isimler altında bazı cemiyetlerin kurulmuş olması bu ihtiyacın doğal bir sonucudur.

1. Cemiyetlerin Kuruluş Amacı

Türk vatanına kasteden düşmana karşı ulusal çıkarlara uygun çalışmalar yapacak şekilde kurulan bu cemiyetlere, genel olarak 'Müdafaa-i Hukuk'¹⁰ ismi verilmiştir. Müdafaa-i Hukuk, Türk halkının bağımsız bir devlet kurarak yaşama hakkını, Osmanlı Hükümeti'ne, İmparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan İtilaf Devletleri'ne karşı fiili bir mücadele sonunda elde etmeyi ifade etmektedir¹¹.

Cemiyetlerde isimler genelde 'korunma' ya da 'savunma'yı yansıtmakta ve çalışmalar elden çıkma ihtimali bulunan bölgelerin Türklere ait olduğunu kanıtlama doğrultusunda yoğunlaşmıştır. Bunun için tarihi gerçeklerle nüfus çoğunluğuna önem veren cemiyetler, bölge halkının desteğini sağlamak ve örgütlenmeyi yaygınlaştırmak için toplantılar yapmış ve geniş katılımlı kongreler düzenlemişlerdir¹². Milliyetçilik düşüncesine dayanan ve ulusal hakların korunması için çalışan bir hareket¹³ olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bölge esasına dayanan ve siyasi menfaat düşünmediklerini savunan kuruluşlardır¹⁴. Özetle, bu kuruluşlar Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında gerçekleşen işgallerle birlikte Anadolu'da otoritesi zayıflayan ve iş göremez hale gelen Osmanlı Hükümetleri'nin yerine alternatif birer hükümet gibi görev yapmışlardır.

⁹ E. Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir 1984, s. 113-114; Ş. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Birinci Kitap, Bilgi Yayını Ankara 1991, s. 123.

¹⁰ Hakları savunma

¹¹ T.Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul 1952, s. 472.

¹² E. Aybars, *age.*, s. 125-126; Ş. Turan, *age.*, s. 123-124.

¹³ T.Z. Tanaya, *age.*, s.473-474.

¹⁴ S. Selek, *Anadolu İhtilali*, C. I, Kastaş Yayını İstanbul 1987, s. 98-99.

2. Tokat Müdâfaa-İ Hukuk Cemiyeti

İtilaf Devletleri'nin Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından başlattıkları haksız işgallerle gelişen olaylar, Türk halkını ciddi bir şekilde endişelendirmiştir. Ermeni çetelerince Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni devleti kurmak amacıyla masum insanlara yönelik sürdürdükleri katliamların bilinmesi bu endişeleri daha da artırmıştır. Ayrıca, Karadeniz bölgesinde Pontus devleti kurma çabasından bir türlü vazgeçmeyen yerli Rumlar da gerek İngilizlerin bölgede bulunmalarından cesaret alarak, gerekse sağladıkları yardımlar sayesinde teşkilatlarına kazandırdıkları yeni üyelerle silahlanarak saldırılarını artırmaya başlamışlardır¹⁵.

Birinci Dünya savaşı sırasında, Rusya'nın bölgedeki Rumları silahlandırması ve Yunanistan'ın yardımlarıyla Pontusçu faaliyetler oldukça hız kazanmışlardır. İşgalci güçlerden aldıkları cesaretle sözde Pontus devletini yeniden kurmak için Karadeniz bölgesinin bir çok yerinde olduğu gibi Tokat sancağında da saldırılarını artırarak katliamlara girişmişlerdir¹⁶.

Trabzon Ortodoks Metropoliti Chrysanthos'un 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'na katılarak Karadeniz Bölgesi'nin Rumluğunu iddia etmesi ve ardından bağımsız Pontus devletinin kurulmasını isteyen bir muhtırayı¹⁷ 2 Mayıs 1919 tarihinde konferansa sunması¹⁸ üzerine, Rum saldırıları daha da artmış; bu durum Türk halkının endişelerinde ne kadar haklı olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Bu olumsuz gelişmelerin yaşandığı ve Karadeniz bölgesindeki Pontusçu Rum çetelerinin masum halka yönelik saldırılarını artırdıkları bir ortamda, 19 Şubat 1919 tarihinde Samsun'da, 'Karadeniz Türkleri Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti' kurulmuştur¹⁹. Bu cemiyetin kuruluşundan yaklaşık 1 hafta sonra 25 Şubat 1919 tarihinde Tokat eşrafı ve ileri gelenlerinden Elmacızâde Hacı Hüsnü Efendi, İsmail Hameti Efendi, Tahir Rüştü Bey, Hamamcızâde Rifat Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Hafız Agah Efendi, Mütevellizâde Nuri Efendi ve Mehmet Bey'in öncülüğünde Tokat şubesi

¹⁵ *Pontus meselesi* (Yayına Hazırlayan) Y. Kurt, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurul Yayını Ankara 1995, s. 28.

¹⁶ L. Kaplan, "Milli Mücadele Döneminde Tokat", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII Sayı: 35, Aralık 1994, s. 581-582.

¹⁷ Bu muhtırada, Rum nüfusu ile ilgili verilen bilgiler çok abartılmış, Müslüman nüfusun zor ve baskı altında dinlerini değiştiren eski Rumlar olduğundan söz edilmiş ve bağımsızlık istekleri sık sık tekrarlanmıştır. Özellikle 'Müslüman Hristiyanlar' kavramının bu metin içinde kullanılmış olması ilginçtir. Metnin tamamı için bkz. *Pontus Meselesi*, s. 109.

¹⁸ J. Gotthard, *age.*, s. 28.

¹⁹ H. Cinlioğul, *Ulusal Savaş'ta Tokat*, Tokat 1936, s. 14-15; H. Umur-A. Pasin, *Samsun'da Müdâfaa-i Hukuk*, Tan Matb., 1944, s. 9-12.

açılmıştır²⁰. Paris Barış Konferansı'nda Pontus devleti kurulması konusunun gündem getirilmemesi, İstanbul Hükümeti'nin Pontus faaliyetlerini takip edeceğini, bölge halkının can ve mal güvenliğiyle birlikte hukukunu koruyacağını belirtmesi; Karadeniz Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticilerini, artık cemiyetin kuruluş nedenlerinin ortadan kalktığına inandırmıştır²¹. 20 Mart 1919 tarihinde ise cemiyet kendini feshetmiştir²². Bu gelişme üzerine, aynı tarihten itibaren Tokat şubesi, 'Tokat Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti' adını almış ve yeni bir yönetim kurulu oluşturularak bağımsız bir şekilde ulusal amaçlı çalışmalarını Erzurum Kongresi'ne kadar sürdürmüştür²³.

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan ve doğu illerinin birliğini sağlayan Erzurum Kongresi'nde alınan bir kararla merkezi İstanbul'da bulunan Vilâyat-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin adı Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirilmiş ve Doğu illeri Trabzon ve Tokat'ı içine alacak bir biçimde Müdâfaa-i Hukuk adı verilen yeni ve bağımsız bir teşkilatlanma yapısına kavuşarak²⁴ Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlanmıştır. Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu yeni teşkilat yapısı Sivas Kongresi'ne kadar devam etmiştir²⁵.

3. Teşkilatlanma Çalışmaları

Erzurum Kongresi'nden sonra teşkilatlanma çalışmalarına ağırlık verilen Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi, bu kongrede, Tokat delegesi sıfatıyla yer alan Rifat Bey'in²⁶ kongre dönüşünde Erzurum

²⁰ U. Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara 1988, s. 23-24; Z. Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara 1993, s. 178.

²¹ "Samsun'daki dernek merkezinden Tokat Şubesi'ne gönderilen 20 Mart 1919 tarihli yazıda, Barış Konferansı'nda Pontus devleti diye bir sorun görüşülmeyeceğinden Hükümet'in millet haklarını koruyacağından, Cenevre'de yapılacak bir toplantıda Şerif Paşa'nın zaten millet adına delege seçilmiş olmasından dolayı derneğin devamına gerek kalmadığı yazıldı." Bkz. Z. Saruhan; *age.*, s. 14.

²² H. Cinlioğlu; *age.*, s. 14.

²³ *Age.*, s. 17.

²⁴ S. Selek, *Anadolu İhtilali*, C. I, s. 278; Ş. Turan, *age.*, s. 218.

²⁵ H. Cinlioğlu; *age.*, s. 217.

²⁶ Oturdıkları mahallede atalarından kalma bir hamamı işlettikleri için, 'Hamamcızâde'; sert ve asık suratlı olduğu için de 'Kabadayı' takma isimleri ile anılan Rifat Bey, Cumhuriyet Arşivi, CHP Evrakı arasında elde ettiğimiz ve CHP Genel Sekreterliği'ne hitaben yazmış olduğu 5.11.1938 tarihli dilekçesinde, bölgedeki Rumların yıkıcı faaliyetlerinden şu şekilde söz etmektedir: "Atatürk ilk Samsun'a çıktığında Erbaa da Kaymakamdım. Pontus rum eşkiyasının Ferit Paşa tarafından afedilmiş olmasından dolayı Erbaa da serbest ve mahazâ mavzer tabancası ile müsellağ olarak dolaşmağa başlayan ve yalnız tüfenk

Kongresi kararları²⁷ konusunda halkı bilgilendirmesiyle birlikte faaliyetlerini hızlandırmış ve daha somut kararlar almıştır. Şehrin muhtelif yerlerine kongre kararlarının yer aldığı afişler asılmış, Hürriyet ve İtilaf Fırkası²⁸ Tokat şubesi²⁹ ile temasa geçilerek 25 Ağustos 1919 tarihli bir yazı ile onlara Erzurum Kongresi kararları gönderilmiştir. Aralarında Ulusal Mücadele konusunda kararsızların da bulunduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerini ulusal saflara çekmek için girişimlerde bulunulmuştur³⁰. Kuruluş tarihi olarak daha eski olan bu teşkilatın ilçelere kadar yayılmış olan geniş kadrolarından yararlanma yoluna gidilmiş ve bu konuda başarı da elde edilmiştir.

Ulusal bir kongre niteliğinde ülke birlik ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla toplanan Sivas Kongresi'nde Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Ülke genelindeki bütün ulusal cemiyetler birleştirilmiş ve 'Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti' olarak isimlendirilmiştir³¹. Her türlü partilikten uzak olan bu cemiyete bütün Müslüman vatandaşlar doğal üye olarak kabul edilmiştir³².

Cemiyeti'in tüzüğüne göre ülke genelindeki Müdâfaa-i Hukuk teşkilatlanması her biri sırasıyla birbirine bağlı olmak üzere köy ve mahallelerden başlayarak; köy, nahiye, ilçe, liva (sancak), bağımsız liva ve vilayet taksimi yapılarak oluşturulmuştur. Köy, nahiye, ilçe ve bağlı livalarda idare heyetle-

tecrübesinde altmış küsur Türkün katili ve Samsun, Çarşamba, Amasya, Tokat ve havalisi Pontos çetelerinin maruf reisi Gireki namındaki mel'unun Erbaa kasabasında gündüz a-lenen meçhul iki Türk genci tarafından katledilmesinden dolayı Patrikhanenin müracaatı üzerine bizzat Ferit paşa tarafından yerime Karabet namında bir Ermeni kaymakam gönderilmek üzere azledildim. Mel'un Girekinin mürettep katli keyfiyetini benden bilen Pontus eşkiyası tarafından idamıma karar verilmiş ve bu karar Merzifon Amerikan mektebinde elde edilen Pontos bayrak ve armaları vesair evrakı meyanında bulunmuş..." Cumhuriyet Arşivi, CHP Evrakı, K. No: 517, D.No: 2077. G..No: 6, B.No: 8.

²⁷ Bkz. M.F. Kızıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara 1993, s. 251-253.

²⁸ 21 Kasım 1911 (8 Teşrin-i sanî 1327) tarihinde; İstanbul Şehzadebaşı İmaret caddesi 19 numarada, Tokat Mebusu Mustafa Sabri Efendi'nin de içinde bulunduğu 11 kişi tarafından kurulan ve İkinci Meşrutiyet'in en büyük ve en güçlü muhalefet partisi olan bu fırkanın kuruluşu son derece karışık ve bunalımlı bir dönme rastlamaktadır. Trablusgarb'ın İtalyanlar tarafından işgali ile birlikte ülke çapında yönetimden memnun olmayanların toplandıkları bir yer olmuştur. Bkz. Tarık Zafer Tanaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. I, Hürriyet Vakfı Yayını İstanbul 1988, s. 263-267.

²⁹ Hürriyet ve İtilaf Fırkası, ilk önce Zile kazasında şube merkezi açmış ve burada faaliyetlerini sürdürmüştür.

³⁰ T.Z. Tanaya, *age.*, s. 25-26.

³¹ M.K.Atatürk, *Nutuk*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara s. 120-121.

³² İ.A.M., "Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Derneği Tüzüğü", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 2, Mart 1997, s. 18-19.

ri, bağımsız livalar ile vilayetlerde ise merkez heyetleri ve kongre tarafından seçilen bir temsil heyetinin bulunması kararlaştırılmıştır³³.

Sivas Kongresi'nde ulusal cemiyetlerle ilgili söz konusu kararların alınması ve yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesinden³⁴ sonra Sivas vilayetine bağlı bir sancak olan Tokat'ta bulunan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, sivas Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesine bağlanmış ve yazışmalarını Sivas'a bağlı olarak yapmıştır. 1 Kasım 1919'da Heyet-i Temsiliye'nin kararı ile kısa bir süre bağımsız liva merkez heyetleri gibi sayılan Tokat Heyet-i Merkeziyesi, Mustafa Kemal'in heyet-i Temsiliye adına 11 Aralık 1919'da Sivas Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği bir yazı ile tekrar Sivas'a bağlanmıştır³⁵.

Tokat Heyet-i Merkeziyesi yörede ulusal amaçlı çalışmalar yaparken pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle maddi sorunlar cemiyetin çalışmalarını aksatacak bir duruma gelmiştir. Bunun yanısıra, Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti henüz rahatça çalışma ve toplantı yapabileceği bir binaya da sahip olamamıştır. Bu durum şüphesiz cemiyetin etkili ve sağlıklı çalışmalar yapmasını engellemiş ve büyük sıkıntılara yol açmıştır. Öncelikle Tokat Heyet-i Merkeziyesi bina problemlerini çözenin yollarını aramıştır. Bu amaçla, 8 Şubat 1920 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası Heyet-i İdarisi'ne bir yazı gönderilerek, bu firkaya ait kulüp binası³⁶, uygun bir yer bulununcaya kadar geçici olarak istenmiştir. Bu isteği olumlu karşılayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası yöneticilerinden olan Abdullatifzâde Rahmi, Mütevellizâde Ahmet Hamdi ve Gazizâde Arslan Beyler, firkaya ait bu binayı Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ne devretmişlerdir³⁷.

Sivas Kongresi'ni izleyen günlerde çalışmalarına devam eden Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde cemiyet üyelerinin birbirlerine olan güven eksikliği ve bazı kişilerin Ulusal Mücadele konusunda iki yüzlü davranışları nedeniyle bazı sorunlar ve uyuşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır. Şüphesiz kendi iç sorunlarıyla karış karşıya kalan ve bu sorunları çözmekte zorlanan bu cemiyet, ülke sorunlarının çözümüne yardımcı olmak için üzerine düşen görevi yerine getirmek konusunda zaman zaman zorlanmıştır.

³³ *Age.*, s. 19.

³⁴ B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler*, Kültür Bakanlığı Yayını Ankara 1988, s. 1.

³⁵ TİTE Arşivi, Kutu No: 18, Belge No: 96; M. Onar; *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, C. I, Kültür Bakanlığı Yayını Ankara 1995, s. 325; H. Cinlioğlu, *age.*, s. 46.

³⁶ Söz konusu bina, bazı ilaveler ve tadilatlar yapılmak suretiyle bugün postane binası olarak kullanılmaktadır.

³⁷ H.T. Cinlioğlu Özel Arşivi, Belge No: 7; H. Cinlioğlu, *age.*, 31; Z. Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. II, Türk Tarih Kurum Yayını Ankara 1994, s. 366.

Nitekim Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu zayıf görüntüsü, Tokat İhtiyat Zabıtları Hukuk Cemiyeti'nin sert eleştirilerine neden olmuş ve Birinci Dünya Savaşından dönen İhtiyat Zabıtları tarafından kurulan ve yöredeki gençleri de bünyesine katan bu cemiyet, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerini ulusal sorunlara ilgisiz kalmaları ve korkak tavırları nedeniyle suçlamıştır³⁸. Kendilerine de Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde yer verilmesini isteyen İhtiyat Zabıtları, Sivas Heyeti Merkeziyesi'ne gönderdikleri bir yazıda, Tokat Heyet-i Merkeziyesi'nde şimdiye kadar ulusal konularda bir canlılık görülmediğini ve bundan sonra da görülmeyeceğini belirterek ağır bir şekilde eleştirmişlerdir³⁹. Bir yandan Sivas'taki cemiyet merkeziyle bu yazışmaları yapan İhtiyat Zabıtları, diğer yandan 2 Şubat 1920'de 45 kişinin katılımıyla bir toplantı yaparak Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nden aralarından birkaç kişinin cemiyete alınması gibi bazı isteklerde bulunmuşlardır. Bu isteklerinin kabul edilmesi ile İhtiyat Zabıtları de bu teşkilatın çatısı altına girmiştir. Böylece, yörede Ulusal Mücadele hareketi daha da güç kazanmıştır⁴⁰.

4. Merkez Teşkilatı Üyeleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış öncesinde Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, teşkilatlanmasını çok iyi bir seviyeye getirmiştir. 1920 yılı şubat ayı itibarıyla Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Merkez teşkilatı ve bu teşkilatta yer alan kişilerin isimleri şöyledir:

İstitlâât Heyeti⁴¹

- 1- Mütevellizâde Nuri Efendi
- 2- Belediye Reisi Rifat Efendi
- 3- Abdulvahab Efendi (İkinci Başkan)
- 4- Genççağazâde İzzet Efendi
- 5- Yoğurtçuzâde Hacı İbrahim Efendi

³⁸ H. Cinlioğlu, *age.*, s. 30-31.

³⁹ H.T. Cinlioğlu Özel Arşivi, Belge No: 8. (Tarih öğretmeni olarak görev yapan Halis Turgut Cinlioğlu, dönemin bir çok olayına tanıklık etmiş ve genç yaşına rağmen bir dönem şubenin yazışmalarını yürütmüştür. Değerli bilgilerin yer aldığı yazışmaların bir kısmının asılları ya da suretlerinin yer aldığı özel arşiv, varislerinden olan Mehmet Ali Cinlioğlu'na intikal etmiştir. Daha önceleri basit bir tasnifle numaralandırılan bu belgelerin asıllarının alınması ve fotokopilerinin çoğaltılması adı geçen kişinin geçmişten kalan ve kısmen haklı bazı şikayetlerinden dolayı mümkün olmamıştır. Bundan sonra belge numaraları, yapılan bu basit tasnife göre verilecektir.)

⁴⁰ H. Cinlioğlu, *age.*, s. 31.

⁴¹ Tahkik ve Teftiş Heyeti

- 6- Evliya Efendizâde Fuat Bey
- 7- Emekli Komser Hafız Efendi
- 8- Eski Sandık Emimi Hafız Mustafa Efendi
- 9- Doktor Remzi Bey

Heyet-i Nasiha ve İrşâdiye

- 10- Müftü Hacı Ömer Efendi
- 11- Kuyumcu Hoca Mehmet Efendi
- 12- Hoca Fehmi Efendi
- 13- Nakibü'l-eşraf Hasan Efendi

Heyet-i Milliye

- 14- Şeyh Şükrü Efendi
- 15- Katipzâde Tahir Efendi
- 16- Yoğurtçuzâde Hacı İbrahim Efendi
- 17- Bekçizâde Salih Ağa
- 18- Gürcü Köylü Hacı Mustafa Ağa
- 19- Agacıkzâde Şevki Efendi

Tensik⁴² Heyeti

- 20- Halis Bey (Şube Reisi)
- 21- Binbaşı Şerif Bey
- 22- Yüzbaşı Hacı Mustafa Bey
- 23- Muhasebecizâde Vehbi Efendi

Heyet-i Faaliye

- 24- Arslan Bey
- 25- Gürcü Ahmet Efendi
- 26- Hüsamettin Bey
- 27- Müdür-i Sâbık Hamdi Bey
- 28- Müdür-i Sâbık Hasan Bey
- 29- Çerkes Ali Bey⁴³

⁴² Teşkilatlanma.

5. Faaliyetleri

Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere 5 ayrı çalışma grubu olarak teşkilatlanmış ve çalışmalarını yürütmüştür⁴⁴. Bu teşkilatlanmada dikkati çeken önemli noktalarından biri, Nasihat ve İrşat Heyeti içinde yer alanların Tokat'ın önde gelen din adamları olmasıdır. Tokatlı din adamları, Ulusal Mücadele çalışmalarına doğrudan katılarak bu mücadelenin karşısında yer almak isteyen grupları bu eylemlerinden vazgeçirmek için gayret göstermişlerdir. Bu durum, yöredeki din adamlarının Ulusal Mücadele'ye olumlu katkılarını ve Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı ölüm kalım savaşının haklılığını ortaya koymaktadır.

Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, faaliyetlerini yürütebilmek amacıyla, ihtiyaç duyduğu parayı sağlayabilmek için karşılaştığı sorunları bir türlü çözememiştir. Cemiyet, nakdi ihtiyaçlarını sağlamak için bir takım girişimlerde bulunmuş fakat bu girişimler eleştirilere neden olmuştur. 1 Şubat 1920 tarihinde Tokat Müdâfaa-i Hukuk Merkezi adına Rifat Bey tarafından Sivas Heyet-i Merkeziyesine gönderilen bir yazıda, bu durumun üzüntüye neden olduğu bildirilmiştir⁴⁵. Bir gün sonra, 2 Şubat 1920'de Sivas'tan Tokat Heyet-i Merkeziyesine gönderilen bir yazıda ise, Tokat Mutasarrıflığının Ulusal Mücadele'ye verdiği destek nedeniyle teşekkür edilmiştir⁴⁶.

23 Nisan 1920'de, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ve Meclis Hükümetinin kurulmasından sonra ulusal teşkilatlarla ilişkileri bulunan memurların Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti ile ilişkilerinin gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmuş ve Veküller Heyetinin 28 Temmuz 1920 tarihli bir kararnamesiyle bu ilişkiler yeniden düzenlenmiştir. 31 Temmuz 1920 tarihinde bir yazıyla Tokat Mutasarrıflığı'na gönderilen bu kararname ile Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri, yörede bulunan en büyük memurun başkanlığında yeniden düzenlenmiş ve seçilen bazı memurlar bu cemiyetin idare heyeti içerisine alınmışlardır⁴⁷. Fakat memur tayin ve nakillerinin cemiyet çalışmalarını aksatması üzerine, 21 Haziran 1921 tarih ve 21025/6705 numaralı bir telegraf emri ile idare heyetlerine memurların alınmaması bildirilmiş ve böylece eski duruma geri dönmüştür⁴⁸.

Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi için zaman zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çe-

⁴³ 14 Şubat 1920 tarihli Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev alan kişilerin orijinal listesi bkz: EK 1.

⁴⁴ H.T. Cinlioğlu Özel Arşivi, Belge No: 9.

⁴⁵ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu: 20, Belge No: 98.

⁴⁶ *Age.*, Kutu No: 19, Belge No: 96.

⁴⁷ H.T. Cinlioğlu Özel Arşivi, Belge no: 10.

⁴⁸ Halis Cinlioğlu, *age.*, s. 48.

şitli emirler gönderilmiştir⁴⁹. 22 Mart 1921 tarih ve Vekiller Heyetinin 67/424 numaralı emirleri⁵⁰ doğrultusunda Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti yeniden yapılanmaya gitmiş ve oluşturulan merkez heyeti üyeleri, 23 Mart 1921 tarihli bir yazı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir⁵¹. Buna göre, Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi; Mütevellizâde Nuri (Başkan), Emirlizâde Abdulvahap, Habib Efendizâde Hoca Fehmi, Müftü Katipzâde Hacı Mustafa, Yoğurtçuzâde Hacı İbrahim, Bekçizâde Salih, Hafız Mehmet ve Muhasebecizâde Vehbi Efendilerden oluşmuştur.

Maddi sorunlar ve kendi içi yapısında zaman zaman güven sorunu yaşasa da Tokat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, aydın Tokat ileri gelenlerinin gayretleriyle gerek merkezde gerekse merkeze bağlı ilçe, kasaba ve köylerde Ulusal Mücadeleye destek amacıyla yürüttüğü faaliyetler: işgalleri protesto etmek için telgraflar göndermek, toplantılar ve mitingler düzenlemek, işgal bölgelerine maddi yardımlarda bulunmak⁵², ayrılıkçı grupların çıkardığı isyan ve saldırılarla mücadele etmek, cephelere asker, para ve erzak göndermek, Birinci Dünya Savaşı'ndan dönen askerlerin memleketlerine dönmelelerine yardımcı olmak, bölgede asayişin temin etmek için yaya ve atlı silahlı birlikler kurmak⁵³ olarak özetlenebilir.

6. Sonuç

Tokat yöresi, sıcak bir işgal yaşamamış olsa da, ülkemizin karşı karşıya bulunduğu sıkıntılar burada da hissedilmiş ve yüreği vatan sevgisiyle tutuşan gönüllü insanlar maddi imkansızlıklara rağmen bir şeyler yapabilmenin çarelerini aramışlardır. Bir avuç insan, işgale uğramış bazı yörelerimizden çok önce ulusal teşkilatını kurmuş ve ağır aksak da olsa yararlı çalışmalarda bulunarak topraklarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bulunan halkımıza öncülük etmiştir. Kurtuluş Savaşı hazırlıklarının sürdürüldüğü günlerde, Mustafa Kemal Paşanın Amasya, Sivas ve Erzurum üçgeninde yer alan Tokat'ı da ziyaret etmesi ve burada halkı uyarıcı çalışmalarda bulunmasının olumlu sonuçlarını da bu arada hatırlamak gerekir.

⁴⁹ T. Duran, "Müdâfaa-i Hukuk Örgütleri'nin Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 32 Ekim 1987, s. 8-9.

⁵⁰ Bkz. K. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1969, s. 878.

⁵¹ T. Duran, "Müdâfaa-i Hukuk Örgütlerinin Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 33 Kasım 1987, s. 9-10.

⁵² Tokat merkezinden İzmir ve diğer işgal bölgelerinde yaşayan ve göçmen durumuna düşmüş insanlarımız için yapılan nakdi yardım listeleri için bkz. *H.T. Cinlioğlu Özel Arşivi*, Belge No: 11.

⁵³ Cumhuriyet Arşivi, CHP Evrakı, K.No: 517, D.No: 2077. G..No: 6, B.No:8.

مردودہ دورہ معین القیوم	
۱۱	سید سید صاحب
۱۰	ایمانی شرافت
۹	میرزا محمد علی صاحب
۸	محمد علی صاحب
لصیبت معاد	
۷	ایمانی صاحب
۶	محمد علی صاحب
۵	محمد علی صاحب
۴	محمد علی صاحب
۳	محمد علی صاحب
۲	محمد علی صاحب
۱	محمد علی صاحب
لصیبت معاد	
۱۰	محمد علی صاحب
۹	محمد علی صاحب
۸	محمد علی صاحب
۷	محمد علی صاحب
۶	محمد علی صاحب
۵	محمد علی صاحب
۴	محمد علی صاحب
۳	محمد علی صاحب
۲	محمد علی صاحب
۱	محمد علی صاحب